

Hrabák, Josef

O kulturním dědictví

In: *Padesát vítězných let : sborník prací z vědecké konference filosofické fakulty University J. E. Purkyně k 50. výročí vzniku Komunistické strany Československa*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 43-49

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126210>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

O KULTURNÍM DĚDICTVÍ

JOSEF HRABÁK

Letošní padesáté výročí vzniku Komunistické strany Československa by nemělo být jen podnětem k oslavným projevům, ale mělo by se stát i záležitostí badatelskou, a to stejně z hlediska strany jako z hlediska jednotlivých vědních odvětví. Konkrétně to znamená, že je stejně potřeba poznávat historii KSČ jako zamýšlet se pod zorným úhlem KSČ nad vlastní odbornou prací, bilancovat její výsledky, zamýšlet se nad jejími teoretickými východisky a klást si otázku, jak dále. Do této oblasti patří i úvahy o kulturním dědictví.

Toto téma jsem nevybral pro své úvahy náhodou; vybral jsem je proto, že jde o otázku zásadně důležitou pro celou kulturu a právě zorný úhel kulturní politiky KSČ nám ukazuje směr úvah na uvedené téma: aby rekapitulace nebyla zbytečná a samoučelná, musí vyústit do praxe a stát se východiskem pro poučení, jak pracovat dále. Proto nebudu vypočítávat, co se pro poznání našeho kulturního dědictví dosud vykonalo, hodnotit dosažené výsledky a upozorňovat na mezery v dosavadním poznávání, psal jsem o tom ostatně již dříve;¹ nepůjde mi tedy o stránku materiálovou, ale soustředím se na otázky metodologické. Jde mi o to, že zamyšlení nad minulostí — s nímž je spjato i hodnocení současného stavu — musí směřovat především k pohledu kupředu. A právě zde se stýkáme s kulturní politikou KSČ, protože vědecký světový názor nás vede k požadavku, aby byl takový pohled opřen o důkladné promyšlení základních problémů na marxleninské základně; jinak by naše práce neměla a nemohla mít bezpečnou oporu. Sem směřuje i tento článek, který si klade otázku, jaký je správný vztah současnosti ke kulturnímu dědictví a jakým způsobem by se měl utvářet v příštích letech.²

V této souvislosti je nutno v první řadě upozornit na kladný vztah, jaký má ke kulturnímu dědictví marxistické učení, zdůrazňující nutnost převzít z minulosti všechno kladné a plodně rozvíjet tyto hodnoty. Marxismus nás učí vést s minulostí plodný dialog, tj. zabývat se minulostí nikoli proto, abychom se vzdalovali od problémů dneška ve jménu „čisté vědy“ nebo samoučelného starožitnictví, ale abychom posílili pokrokové snažení přítomnosti. Po té stránce je třeba připomenout i příklad klasiků české marxistické vědy a kritiky. Stačí jen uvést tři příklady: Zdeňka Nejedlého, Bedřicha Václavka a Julia Fučíka.

¹ *Dnešní stav bádání o starší české literatuře a jeho úkoly*, Listy filologické 86, 1963, str. 317 n.

² Ve svých vývodech navazuji na dvě úvahy otištěné v dřívějších letech v Listech filologických: *Komunismus a kulturní dědictví* (84, 1961, str. 203 n.) a *Dvacet let* (88, 1965, str. 1 n.).

Na prvním místě ovšem uvádíme Zdeňka Nejedlého, který poukázal na vztahy minulosti k dnešku a na komunismus jako na dovršení nejlepších tradic našeho národa.³ Stále bychom měli mít na paměti jeho slova: „Proto my se můžeme se ctí a přímo, s nesklopenýma, ani ne všelikam bloudícíma očima podívat do tváře všemu tomu velikému, co je skryto v českých dějinách a co si náš lid zachovával jako drahocenné dědictví, jako živou tradici národa až podnes. Tak my se i díváme, nemáme větší touhy, než abychom, opření o toto velké dědictví a zapojení do velkých dějů dneška, dále vedli tuto tradici i po nových cestách a za novými cíli, k prospěchu, ke ctí a radosti našeho lidu i celého národa.“ Dále připomínám profesora brněnské fakulty Bedřicha Václavka, objevitele významu lidové tvořivosti v českém literárním vývoji od šestnáctého století až do nové doby.⁴ A konečně je nutno vzpomenout Julia Fučíka, který na počátku okupace otiskl porůznu sérii článků o naší kulturní minulosti.⁵ Své krédo pregnančně vyjádřil slovy: „V hlubinách českého národa byla vždycky síla nepřemožitelná: ať již se projevovala v síle jeho zbraní v době husitské, anebo v síle odbojné myšlenky, jako v době pobělohorské. Vždycky ze zdravých kořenů národa povstali mužové, jichž předním posláním a vůlí bylo hlásati pravdu: tu pak hlásali bez ohledu na osobní újmy a příkoří...“

Úvodem je nutno vymezit pojem „kulturní dědictví“. Lze je chápat jednak v rovině obecné, jednak v rovině národní kultury, v každém případě je však nutno je chápat dialekticky a vývojově, tedy nikoli mechanicky a strnule. Mně půjde o druhou rovinu, tj. o hledisko národní vzdělanosti. Za kulturní dědictví národa však nepokládám jen hodnoty vytvořené jeho příslušníky, ale i hodnoty cizího původu, které si národní kultura asimilovala, takže se staly její nedělitelnou součástí. Tím rozšiřují oblast národního kulturního dědictví. Pokud jde o starší českou literaturu, patří sem např. cizí látky zpracované česky a v českém duchu (jako je např. *Alexandreida*) a všechno, co jsme převzali z antiky. Na druhé straně je však nutno rozsah kulturního dědictví proti mechanickému chápání zúžit: pokud se kulturní dědictví charakterizuje jako souhrn všech kulturních hodnot, které minulost vytvořila, je to pojetí příliš úzké, se kterým bychom daleko nedošli. Je úzké proto, že zachycuje pouze jednu stránku, a to stránku objektivní. Je tu však i stránka subjektivní (přesněji: intersubjektivní), a to nesmíme přehlížet. Jde o to, že kulturní hodnoty minulosti nevstupují do dneška ve svém celku, nýbrž jen zčásti, a proto musíme proti mechanicky pojaté sumě postavit to, co si z této sumy vybíráme a co si z ní dovedeme a chceme vybrat. Výsledkem uvedeného výběru jsou pak hodnoty, které neodumřely spolu se svou dobou, a proto jsou majetkem dneška, tj. vešly do společenského vědomí

³ Vedle klasických dnes již monografií o husitském zpěvu srov. zejména spisky *Hus a naše doba* (1936) a *Komunisté – dědici velkých tradic českého národa* (1956).

⁴ Např. *Písemnictví a lidová tradice* (1938) a *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním* (1940).

⁵ V souboru *Dílo Julia Fučíka* byly tyto stati zařazeny do sv. III, *Milujeme svůj národ* (1951).

přítomnosti a staly se jeho nedílnou součástí. Jinými slovy: jde o hodnoty, které tvoří pouze objekt zájmu několika jedinců-specialistů, avšak které vstoupily do povědomí širší pospolitosti, tj. do obecného kulturního povědomí. Proto bychom měli dělat rozdíl mezi kulturním dědictvím v širokém slova smyslu jako sumou hodnot, a mezi živým kulturním dědictvím jako její částí, která vplouvá do dneška. K problematice toho živého kulturního dědictví budou směřovat i mé další úvahy. Pochopitelně se omezím na kulturní dědictví v oblasti kultury literární, jak je to dáno mým vlastním pracovním polem.

Z uvedené koncepce, která rozlišuje mezi kulturním dědictvím v širokém slova smyslu a mezi živým kulturním dědictvím, vyplývá důležitý fakt: kulturní dědictví není něco nahodilého, ale je tu určitý *system*, a tento systém není uzavřený, nýbrž je *otevřený*, a to nejen tam, kde kulturní dědictví neustále narůstá, ale i tam, kde jde z hlediska vývoje o „hotové“ struktury, jaké představují např. starověké literatury, jejichž vývoj byl již dávno ukončen. Důvod spočívá v tom, že vztah přítomnosti k minulosti se během vývoje neustále mění. Pro otevřenost systému jako společenské hodnoty není podstatné to, zda ještě narůstá nebo zda již nedarůstá, nýbrž to, zda tvoří stále součást kulturního povědomí. Otevřenost spočívá v tom, že se živé kulturní povědomí stále vyvíjí: stane-li se některá kulturní hodnota minulosti součástí dneška, nutně vstoupí do otevřeného systému, ať už sama byla původně součástí systému vyvíjejícího se, nebo vývojově ukončeného, a tím „uzavřeného“.

Objasním otázku podrobněji. Je jisté výrazný rozdíl mezi novočeskou a středověkou českou literaturou po té stránce, že tvorba moderní literatury stále narůstá, kdežto u středověké literatury je tento růst ukončen. Lze ovšem říci, že tento příklad nepřesvědčuje, protože při starší a novější české literatuře jde o vývojové fáze téhož stále a nepřetržitě se vyvíjejícího objektu. Postavme tedy do protikladu např. českou literaturu s literaturou staroegyptskou, kde je rozdíl přímo křiklavý. Přesto však v otázce narůstání sumy kulturních hodnot (aniž bych je však chtěl nějak podceňovat) nevidím základní rys, který by mohl demarkovat hranici mezi otevřenou a uzavřenou strukturou; hlavní rys, který tvoří kulturní dědictví otevřenou strukturou, vidím v tom, že jde o strukturu, která je dosud v pohybu. Ať už máme před sebou vývojově uzavřenou kulturu, která je ovšem dosud v povědomí (jakou jsou např. literatury antické), nebo ať už máme před sebou kulturu stále se vyvíjející (jako je např. česká literatura), v obojím případě se dostávají díla minulosti během vývoje do stále nových a měnících se kontextů a v důsledku toho se mění jejich chápání. To platí i pro tak řečené „trvalé“ a „neměnné“ struktury minulosti, jejichž vývoj byl již ukončen. Nesmíme totiž zapomínat, že i takové struktury – i jejich části –, jakmile se dostanou do povědomí, podléhají kvalitativním změnám, pokud jde o jejich význam, protože se stávají součástí nového kontextu, který je strukturou otevřenou v tom smyslu, že se vyvíjí a „narůstá“. Samo narůstání původního kontextu (v našem případě neschopnost antických literatur dále narůstat) není tedy podstatné.

Obecně řečeno, v každém případě – ať už jde o literaturu dále se nevyvíjející, nebo o literaturu stále narůstající – jedny složky kulturního dědictví se v historickém vývoji stávají odlehlými a jiné zase nabývají

nové aktuálnosti a tento proces přeskupování a měnící se selekce stále probíhá. I u takových „nadčasových“ zjevů, jakým je např. Homér, konstantní je pouze vědomí o jeho velikosti, ne však způsob jeho interpretace a začleňování do měnících se kulturních kontextů, jak výmluvně ukazují odlišné interpretace Homéra ve srovnání s Vergiliem za renesance, klasicismu a preromantismu. Podobně z naší literatury lze připomenout chápání a vykládání Husa a Komenského, které se během vývoje několikrát změnilo. Lze tedy mluvit o struktuře uzavřené z hlediska minulosti, ale otevřené z hlediska dnešního. Struktura uzavřená v pravém slova smyslu je v kulturním vývoji jen taková, která je mrtvá a o kterou máme zájem pouze antikvářský; otevřená struktura je každý jev minulosti, který je schopen navázat kontakt s dneškem, a tím se stát součástí nového systému kulturních hodnot, stále se vyvíjejícího.

Je tedy třeba dívat se na kulturní dědictví jako na systém hodnot, který je stále v pohybu, ve kterém probíhá neustálý proces. V tomto smyslu můžeme pokládat z hlediska dneška (a z hlediska historického vývoje vůbec) za otevřený systém stejně „mrtvé“ kultury jako kultury „živé“. Není vlastně mrtvých kultur, pokud vstupují některými svými výtvoři do dneška. Dokonce se zvětšuje i jejich akční radius tím, že se prostřednictvím překladů aktualizují některá díla, která starší generace do oblasti národní kultury v překladech neuvedla. Jako příklad lze uvést epos o Gilgamešovi, který se v překladech stává součástí kulturního kontextu dalších literatur, do nichž vstupuje v překladech. Obecně bych problém vyjádřil asi takto: otevřený je systém kulturních hodnot potud, pokud se obrací k nějakému publiku a je tedy schopen sloužit nějaké společenské potřebě; „otevřenost“ je dána schopností splnit sociální funkci, důsledkem čehož je stálá aktuálnost. Nejde tedy primárně o problém narůstání, nýbrž jde především o schopnost navázat vztah k dnešku.

Každý čtenář chápe literární dílo svým způsobem, podle své vlastní, individuální čtenářské i životní zkušenosti. V moderní literární vědě se tomu říká „čtenářská konkretizace“. Lze však provést i abstrakci a určit intersubjektivní chápání díla v určité době. Pak zjistíme, že stále se měnící interpretování literárních děl minulosti v historickém vývoji je zákonitý proces. Nejde ovšem o nový objev, všiml si toho již před více než sto lety Karel Marx, který napsal: „Jinak by se dalo říci, že každá vymoženost staršího období, kterou si pozdější epocha přivlastnila, je nepochopením starého. Je např. jisté, že tři jednoty, jak je teoreticky konstruují francouzští dramatikové za Ludvíka XIV., spočívají na nepochopení řeckého dramatu (a Aristotela jako jeho exponenta). Na druhé straně je právě tak jisté, že rozuměli Řekům právě tak, jak to odpovídalo jejich vlastní umělecké potřebě, a proto také lpěli na tomto ‚klasickém‘ dramatu ještě dlouho potom, co jim Dacier a jiní Aristotela správně vyložili.“⁶

Mohlo by se zdát, že při tak řečené konkretizaci starého literárního díla novou dobou jde o neuvědomělé falšování minulosti. To vše platí jen pro pohled očima doby, v níž dílo vzniklo. Z hlediska historického vývoje je nestejná a měnící se konkretizace téhož díla v různých dobách zákonitým jevem. Jakmile totiž vejde staré dílo do společenského vědomí nové doby,

⁶ Karel Marx, Bedřich Engels, *O umění a literatuře*. Sborník ze spisů. Český překlad 1951, str. 35. (Citát je z listu Lassalloví ze dne 27. července 1861.)

dostane se do kontextu odlišného od kontextu původního (ve formalistické terminologii by se řeklo, že je začneme vnímat na novém literárním pozadí), a tím se změní jeho význam. Právě v tom vidím otevřenost systému, společnou všem dílům minulosti, ať už náležejí ke kultuře, jejíž vývoj byl uzavřen, nebo ne. K tomu je třeba dodat, že s kulturním dědictvím minulosti nikdy nejsme a nikdy nebudeme „definitivně“ vyrovnáni: pokud se starší díla stávají součástí nové vyvíjející se struktury („živé literatury“), stále se mění jejich místo, a tím i funkce v této struktuře a jejich význam.

Kulturní dědictví má tedy z hlediska společenského vědomí dva aspekty, které jsou oba dynamické povahy. Jedním je stále hlubší pronikání do minulosti a její rekonstruování: tak jak se vyvíjí život, stále se díváme na minulost z jiného zorného úhlu, vidíme ji jinak – a už proto musíme její skutečnou tvář stále znovu objevovat (protože minulost, ať už chceme, nebo nechceme, vždycky koneckonců chápeme na pozadí dneška). Druhý aspekt je dán tím, že z minulosti vybíráme a snažíme se uvést znovu do oběhu jen takové zjevy, které jsou pro dnešek buď zajímavé nebo důležité.

Při zkoumání literárního dědictví nemůžeme ovšem přejít bez povšimnutí obecné problémy literárního vývoje. Zde poukazuji jen na jednu věc, že totiž v literárním vývoji není ostrých zlomů v takovém smyslu, že by se během vývoje – a platí to zejména pro období náhlých změn – eliminovala celá tvorba minulosti a zničilo se všechno, co předcházelo. Je třeba stále zdůrazňovat, že takovýto nihilistický postoj je cizí tvořivému marxismu. Během vývoje nastává jen tříbení hodnot. A právě zde se ukazuje, že vývoj národní literatury (která tvoří identický objekt) je dialektický proces, při kterém její identita je na jedné straně narušována odumíráním některých částí kulturního dědictví, a na druhé straně posilována aktualizováním jiných jeho součástí. Řečeno obrazně, stále se odstraňuje z povědomí to, co je mrtvé, ale současně dochází k ožívování hodnot, které se z živého povědomí vytratily. Výmluvným dokladem je poměr renesance k antice na rozdíl od středověku nebo poměr naší kultury k husitství.

Kulturní dědictví nazírané jako dynamický jev lze tedy chápat v trojím smyslu: (1) Jako kulturní dědictví *potenciální*, tj. jako sumu všech výtvorů minulosti, z níž se dá čerpat. (2) Jako kulturní dědictví *aktuální* (faktické, živé), tj. jako onu část souboru kulturních výtvorů minulosti, která je v živém povědomí určité doby, zejména dnešní. (3) Jako kulturní dědictví *virtuální*, tj. jako onu část sumy kulturních výtvorů minulosti, kterou lze znovu „objevovat“ a ožívovat.

Z této trojí perspektivy lze naryšovat i tři hlavní směry vědecké práce ve vztahu ke kulturnímu dědictví: (1) *Poznávat* je v celé jeho bohatosti a udržovat je tak, aby neztratilo svou potencialitu, tj. aby bylo ve své sumě (tj. v celém svém rozsahu) přístupno odborné veřejnosti. Sem patří v oboru literárním zejména péče archívní. (2) *Střežit* živé kulturní dědictví, tj. pečovat o to, aby bylo – mluvím zase o literatuře – přístupno v edicích a v překladech a aby bylo správně interpretováno. Sem náleží

práce editorská, překladatelská a literárně historická. (3) *Objevovat* a znova uvádět do oběhu památky zapomenuté, ale dnes stále svým způsobem aktuální. Tato činnost je jakýmsi průsečníkem obou výše uvedených směrů práce: vychází z prvního a ústí do druhého. Je to práce v podstatě objevovatelská.

Z dynamického pojetí kulturního dědictví, které jsem načrtl, vyplývá ještě jeden důsledek; protože jde o systém otevřený, bude vyžadovat neustálou badatelskou péči, tj. bude otevřený i z pracovního hlediska. Pracovně by se stal uzavřeným systémem teprve tehdy, kdyby se stal uzavřeným v tom smyslu, jak jsem uvedl výše, tj. že by ztratil schopnost obracet se k publiku. Pokud jde o kulturní dědictví české literatury, taková situace by mohla nastat jen v tom případě, kdyby přestal existovat náš národ.

Pokud je kulturní dědictví schopno být stále aktuálním, tj. pokud je schopno promlouvat k publiku, bude se stále měnit naše perspektiva, starší výtvořby se budou stále více vzdalovat našim očím, takže jim budeme stále méně rozumět, pokud nám nepřispěje na pomoc literární věda. Proto bude stále nezbytná do nekonečna obnovovaná a k přítomnosti se obračející badatelská péče věnovaná kulturnímu dědictví. V této souvislosti je také třeba upozornit na překladatelství, které bude asi vždycky jedním z hlavních prostředků, jimiž budou aktualizovány pro národní literaturu literatury starověké. I překladatelství je činnost, která musí být stále obnovována a není žádného definitivního překladu, který by o dlouhou dobu přežil dobu svého vzniku a platil „jednou provždy“.⁷ Jungmannovy překlady to nejlépe ukazují: pokud žijí v našem povědomí, žijí v něm jako díla Jungmannova a ne jako ekvivalenty díla Miltonova, Goethova atd.

I když je nutno, jak jsem naznačil, kulturní hodnoty minulosti stále prověřovat a přehodnocovat, nesmí se to dít mechanicky. Vývoj není mechanické střídání černého s bílým, a proto také nemůžeme přehodnocovat v tom smyslu, že bychom dnes prohlašovali paušálně za bílé všechno, co se včera hodnotilo jako černé, a naopak. Musíme minulost poznávat nezaujatě v celé její namnoze protikladné složitosti a pečlivě diferencovat, co je z ní schopno ještě dnes aktualizace a co si takovou aktualizaci pro svou uměleckou hodnotu zaslouží.

Otázka umělecké hodnoty by se neměla při ožívování literárního kulturního dědictví nikdy opomíjet. Jsou díla důležitá jen jako dokumenty a jsou díla významná i umělecky a tato dvě hlediska se nesmějí zaměňovat. Naprosto ovšem nemluvím proti potřebě vydávat dokumenty; jde mi však o to, že se vždycky musí výslovně uvést, zda jde o dílo, které znova uvádíme do oběhu pro jeho význam dokumentární, nebo pro jeho význam umělecký. (Snad bych měl přesněji říci „i pro jeho význam umělecký“, protože každé umělecké dílo je zároveň dokumentem, přinejmenším dokumentem vyspělosti své doby.) Jinak bychom vrhali nejednou špatné světlo na naši uměleckou minulost.

Neustálé tříbení kulturních hodnot minulosti z hlediska jejich aktuál-

⁷ O problematice překladů jsem psal z tohoto zorného úhlu ve stati *Tři úvahy o překladatelství*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 18, E 14, 1969, str. 258 n.

6. Josef Kubiček,
Drotárský kraj, dřevořez, 1921.

ního významu je ovšem práce velmi odpovědná, protože nejde o nic menšího než o vytváření významné složky společenského vědomí. Hlavní tíha odpovědnosti spočívá na badateli po té stránce, že — vzhledem k často archivní povaze materiálu, s kterým pracuje — bude velmi ztížena kontrola jeho postojů. Proto jeho činnost vyžaduje nejen mimořádnou odbornou kvalifikaci, ale i dobrý ideologický rozhled a sílu mravního postoje, který nám zaručí, že badatel nebude nic z potenciálního bohatství kulturní minulosti zamlčovat nebo libovolně přetvářet, a tím deformovat a falzifikovat.

Naše dnešní chápání minulosti a její interpretace jsou připravovány různými prostředníky, k nimž patří jako nejdůležitější rozhlas, televize a zejména škola, v níž se vytváří náš první obraz kulturní minulosti i přítomnosti, obraz, který si často neseme s sebou po celý život. Protože utváření společenského vědomí je proces, musí být i náš vztah k minulosti kontinuální povahy a musí se stále obnovovat. Nestačí tedy nějaké „nárazové“ akce, jaké bývají vyvolávány např. při výročích (např. Jana Husa nebo Jana Amose Komenského), ale jde o nepřetržitý proces, který ovšem probíhá uvědoměle, tj. jako záměrná snaha a plánovaná práce. Proto také tato práce musí být systematická; nárazové akce ji nemohou dobře suplovat, pokud samy nejsou podloženy systematickým badáním. Tím se však již dostáváme z odborného pole na pole praktické kulturní politiky.

Nezapomínejme na jeden důležitý — možná vůbec nejdůležitější — fakt: síla národní kultury je v její kontinuitě a zdravá kultura je jen taková, která tuto kontinuitu chce a dovede udržet, prohloubit a rozvíjet, ovšem na správných teoretických základech. Jinak národní kultura degeneruje, protože ztrácí své přirozené zázemí, a tím i živnou půdu.⁸

⁸ Ve zkrácené podobě vyšla tato přednáška v Listech filologických 94, 1971, str. 93 (pod titulem *Některé otázky kulturního dědictví*); výtah byl publikován v Rovnosti dne 13. a 14. května 1971 (pod titulem *Kulturní dědictví v komunistické společnosti*).

